

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE AMASRA OKULLARI (1889-1908)

AMASRA SCHOOLS AS REFLECTED IN THE OTTOMAN ARCHIVES (1889-1908)

ÖZET

Amasra kasabasında on dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılın başında kurulan okullarda Amasralı çocukların eğitim sorunları giderilmeye çalışılmıştır. Tanzimat öncesi revaçta olan sıbyan mekteplerinde okutulan derslerin yetersizliği anlaşıldığından daha sıkı eğitim veren ibtidaî mektepleri kurulmuştur. Genel olarak Osmanlı toplumu ve özelde Amasralılar, kısa zamanda bu kurumları benimsemişler, yetkililerin teşebbüsleri ve halkın yardımları sayesinde bazı eğitim-öğretim faaliyetlerine girişmişlerdir. Ancak, bu süreçte birçok sorunun da yaşandığı anlaşılmaktadır. Esasında bu sorunların temelinde maddi yetersizlik yatmaktadır ki, fakir halkın da bunu kâmilten aşacak gücü bulunmamaktadır. Bununla beraber, öğretmenlerin ve halkın fedakârlığı sayesinde eğitimin sürdürülmesi yönünde önemli başarılar sağlandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amasra, Amasra Mekteb-i İbtidaîsi, Amasra Mekteb-i Rüşdiyyesi, İsmail Kemal Bey, Mustafa Zeki Efendi, Tahir Efendi, Veli Hoca.

ABSTRACT

Through the schools in Amasra built between the late 19th and early 20th centuries, educational problems of the children were dealt with. As the curriculum taught at the pre-Tanzimat children's schools was deemed insufficient, there established the primary schools that were giving a more strict education. Those institutions were adjusted and adopted in a short while both by the entire society in general and the Amasrans, and there were seen various educational efforts by the officials through the assistance of the people. It is evident that there were some problems though; financial deficiency being the main factor. Yet, it is clear that there had been prominent success through the help and self-sacrifices of both the people and educators.

Keywords: Amasra, Amasra Primary School, Amasra Secondary School, İsmail Kemal Bey, Mustafa Zeki Effendi, Tahir Effendi, Veli Hodja.

Nazmi EROĞLU

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. E-posta: nazmieroglu@hotmail.com

Giriş

19. yüzyılda, Osmanlı sınırları içinde geçerli olan eğitim sistemine uygun bir şekilde Amasra'da yaşayan çocukların da eğitimden geçirildiği tahmin edilebilir. Mahalle veya sıbyan mektepleri olarak bilinen bu eğitim kurumlarında, Kur'an, namaz duaları ve biraz da yazı dersleri verilmekteydi¹. Bahsi geçen kasabada, ibtidaî (ilkokul) ve rüştiye (ortaokul) mektepleri kurulması, bunların sorunları ile ilgili konuya gelmeden önce genel birkaç hususu arz etmekte yarar görülebilir.

1 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-IV, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939-1941, c. I, s. 68-71.

Tanzimat döneminde -toplumsal baskı sebebiyle- sıbyan mektepleri ıslah edilemeden rüştiye mektepleri açılmıştır. 1862'de teşekkül etmiş olan bir komisyonda sıbyan mekteplerinin durumu, bu mekteplerin verimli hâle getirilmesi için alınacak tedbirler görüşmüş ve ıslahının gerekli olduğu dile getirilmiştir. Dolayısıyla, okuma ve yazmanın bu mekteplerde iyi bir şekilde öğrenilmesi ve rüştiye mekteplerinde zorluk çekilmemesi yönünde tedbirler alınması üzerinde durulmuştur. Böylece, ibtidaî mektepler "rüştiye mekteplerine iyi talebe yetiştirecek birer yardımcı müessese hâline getirilmiştir"².

2 Ergin, a.g.e., c. II, 1940, s. 383, 387, 388-389.

Ancak, bu teşebbüs daha ziyade İstanbul'daki okullar için geçerli idi. İbtidai mekteplerin ıslahı, yeni mekteplerin açılması ve bunların taşrada yaygınlaştırılması için önemli adımlar 1871 senesinden sonra atılmıştır. Köylerde ve uygun görülen mahallede birer ibtidai mektep açmak için “*vakıftan, avarız akçesinden, aşara yapılan zamdan, fitreden, kurban derisinden, ianeden, salma suretiyle paradan*” ve uygun her vasıttan istifade edilerek kaynak temini ile mektep açılması düşünülmüştür³.

Diğer taraftan, Tanzimat döneminde, ibtidai mekteplerin idaresini halka bırakan bir tutum izlenmiştir. Mahalle sâkinlerinden “tedrisat meclisi ve tedris meclisi şubeleri” teşkil edilmiştir. Maarif Nizamnamesi'nin (1870) dördüncü maddesine göre, bu mekteplerin inşa masrafları, öğretmenlerin maaşları ve sair masrafları mahalle veya köylerde bulunan cemaatlerden karşılanacaktır⁴.

Amasra'da “tespit edilen en eski mektebin” *Hacı Mehmed Ali* adlı hayırsever bir şahıs tarafından bir mescidin bitişiğinde açtırıldığı düşünülmektedir. Bu şahıs Büyük Liman tarafında bir mescit ve mektep yaptırdığı gibi Şah Mahallesi'ne de su getirmiştir. Kasabada ilk defa düzenli yazı derslerinin -tahminen 1850-1860 yıllarında- Hacı Mehmed Ali'nin kurduğu mektepte verildiği sanılmaktadır. Burada, *Tahir Efendi* adlı bir hocanın ders verdiği bilinmektedir⁵.

Kale içi mahallesinde bir taş binada tedrisat yapan “*Veli Hoca'nın Mektebi*”nde, önce erkek öğrencilere, sonra kız öğrenciler için bir sınıf daha açılarak ve bir de ücretli kadın öğretmen tutularak ders verilmiştir. Veli Hoca, buranın en emektar öğretmeni olduğundan okul bu isimle şöhret bulmuştur⁶.

Diğer taraftan, “Amasra Mekteb-i İbtidai Muallim-i Evveli” Veli Hoca tarafından kaleme alınan (13 Ocak 1889) ve Maarif Nezâreti'ne gönderilen bir vesikada, görevini hakkıyla yerine getirdiği halde birikmiş maaşlarını alamadığı ve bu sebeple muhtaç duruma düştüğü ifade edilmektedir. Bununla beraber, öğrencilerin üç aylık devam sürelerine ait bir jurnali de ekte gönderdiğini belirterek gereğinin

yapılmasını talep etmektedir⁷. Yaklaşık bir ay sonra Kastamonu Vilâyeti'ne gönderilmek üzere kaleme alınan yazıda ise, Veli Efendi'nin belirttiği durum özetlenerek gereğinin yapılması istenmektedir⁸.

İsmail Kemal Bey zamanında inşa edilen ilkokul

Bolu Mutasarrıflığı'na tayin edilen İsmail Kemal Bey'in (1884) bölgede giriştiği imar ve inşa faaliyetleri⁹ çerçevesinde -bu dönemde- Amasra'da bir kârgir ilkokul inşa edilmiştir. Maarif Nezâreti'ne yazılan bir mahzardan ve sair yazışmalardan anlaşıldığına göre bu okula İstanbul'dan bir öğretmen tayin edilmiş ve iki sene kadar eğitim devam ettirilmiştir. Daha sonra okul masrafları için hazırlanan bütçeye karşılık bulunamadığından bu eğitim kurumu kapanmakla yüz yüze gelmiş ve sorunu aşmak için halka müracaat edilmek zorunda kalınmıştır. Halk büyük bir gayretle ayda üç yüz kuruş temin ederek okulun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış ve beş sene daha muallim-i evvel (başöğretmen) ile muallim-i sani (öğretmen) tedarik edilmiştir. Ancak, Amasra halkının fakirliği sebebiyle taahhüt edilen paralar zamanında elde edilememiş, neticede öğretmenler istifâ etmek zorunda kalmış ve böylece okul kapanmış, iki yüz kişiden ziyade öğrenci ise eğitim ve öğretimini tamamlayamamıştır.

Daha ziyade öğretmenlerin maaşları ödenemediğinden Amasra kasabasının ileri gelenleri¹⁰ sorunun

3 Ergin, *a.g.e.*, c. II, s. 389.

4 Ergin, *a.g.e.*, c. III, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1941, s. 725-726.

5 Necdet Sakaoğlu, *Çeşm-i Cihan Amasra*, İstanbul: Latin Matbaası, 1966, s. 206.

6 Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 207.

7 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF.MKT) 106/34. 1 Kanunusani 304/13 Ocak 1889.

8 BOA, MF.MKT 106/34. 30 Kanunusani 304/11 Şubat 1889.

9 Semavi Eyice, *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, Ankara: TTK. 1965, s. 52.

10 Mahzardan okuyabildiğimiz isimler şunlardır: Sağır Osmanzade, ... (?), Sağır Osmanzade (Mehmed Tevfik), Kum karyesi Muhtar-ı evveli (mühür yazısından), Sormagir Mahallesi Muhtar-ı Evveli (mühür yazısından), *Zindan Mahallesi Muhtar-ı Evveli* (mühür yazısından), İbiş Ağazade, Terzioğlu, Sağır Osmanzade, Sarraf (?) Mustafa oğlu, Piri Ustazade, (üç isim okunamadı)...(?), Sekbanzade (İbrahim), Sekbanoğlu (Osman), Sağıroğlu (Hüseyin), Karahasanoğlu (Mehmed), Osman Ağa oğlu (Esseyid Osman), (...), Sabit Mehmed oğlu (Hüsnü ?), Ağa Mehmed oğlu Esseyid Mehmed, Aba Osman oğlu (Mustafa, 1314), Sahib Sai-zade (?), Halil oğlu, Haraoğlu (?) (Hüseyin), Gerzelioğlu (?) (İhsan Vehbi 315), Ali Usta oğlu (?) (Mustafa).

giderilmesi için Maarif'ten talepte bulunmuşlardır. Zira okulun devamı için yeniden temin edilen iki yüz kuruşun yetersiz kalacağı anlaşılmıştır. Bunun tafisi için bazı mahallerde eğitimle ilgili icra edilen çalışmalardan, "eğitim hissesinden" gerekli miktarda kaynak temin edilerek -ki, "kasaba fakirlerinin çocukları" derslere devam etmek istemektedir-râyet ve ehliyeti bilinen Ravza-i Terakki Mektebi muallimlerinden Sadık Efendi'nin gönderilmesiyle okulun canlanacağı ve halkın da ihya olacağı belirtilmiştir. Bununla beraber, halkın durumu ve taahhüt edilen meblağın teminindeki zorluklar düşünülerek muallim masrafları ile sair harcamalar için evkaf, medrese, avarız gibi gelirlerden gerekli meblağın tedariki konusunun Kastamonu Maarif Müdüriyeti'ne bildirilmesi talep edilmiştir¹¹.

Bu yazışmalardan okulun açık tutulması veya yeniden ihyası yönünde gösterilen gayretlerin nasıl bir netice verdiğine dair başkaca bir kayda rastlanmamıştır. Ancak, okulun adını (Amasra Mekteb-i İbtidaîsi ?) ve inşa edildiği mahalleyi bu yazışmalardan kesin olarak tespit edemedik. Bununla beraber, yazışmalardaki tarihlere yakın başka iki belgede Zindan Mahallesi'nde inşa edilen bir mektepten bahsedilmektedir ki, bu söz konusu ettiğimiz mektep olmalıdır. Fakat farklı bir mesele sebebiyle üzerinde durulan mektebin bir vakıf arazisinde, Topçuoğlu Ali adlı bir şahsın tasarruf ettiği bir arsada inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu şahıs, Sadâret'e gönderdiği bir arzualde, evinin yandığından ve bundan dolayı ailesi ile birlikte ortada kaldığından bahisle tasarruf ettiği arsaya kurulan mektebe karşılık kendisine bir bedel ödenmesini veya bir ev inşasını talep etmektedir¹².

Amasra Mekteb-i İbtidaîsi'nin 7 Ağustos 1900 tarihinde (Salı günü) düzenlediği imtihan sonucunda okulu başarıyla bitirenlere diploma verilmiştir. Örneğin, bu okulun öğrencilerinden Uzun Mustafa-zade Mustafa Avni Efendi, derslerini başarı ile geçtiği için istediği rüştiye mektebine imtihansız girebileceğine dair kendisine mezuniyet belgesi verilmiştir.

11 BOA, MF.MKT 456/45. (mahzar) 8 Mayıs 1315/20 Mayıs 1899; (orijinal numara: 179), 31 Mayıs 1315; (müsvedde, orijinal numara yine 179), 6 Temmuz 1315 tarih ve numaralı belgeler.

12 BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT) 2269/25. 30 Teşrinievvel 1315; BOA, DH.MKT. 2453/95. 1 Şubat 1316.

Düzenlenen mezuniyet belgesi (şahadetname), Nahiyeye Müdürü Ahmed Fehmi, kâtip ve üyeler tarafından onaylanmıştır. İmtihan heyetinde başöğretmen ve öğretmenin yanında Maarif reisi, mümeyyiz olarak "topçu komutan vekili, subaylar, tahrirat kâtibi, Amasra sakinlerinden Sağırosmanzade, Hatibzade vs." bulunmakta idi. Hangi derslerin okutulduğu da diplomada belirtilmiştir: "Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İlmihal, Ahlak, Sarf-ı Osmanî, İmla, Kıraat, Tarih, Coğrafya, Hesab, Hüsn-i Hat"¹³.

Necdet Sakaoğlu'nun tespit ettiği diğer okulları kaydettikten sonra eğitim faaliyetleriyle ilgili sair yazışmalardan konuyu geliştirmeye çalışacağız.

"Müderriş Mektebi: Hisar-peçede çantı"¹⁴ tipinde bir binada tedarisat yapan ve Müderriş Mehmed Efendi tarafından okutulan bu okulda Arabi ve Farsî dersleri görüldü.

Müderriş Mektebi (?): (Adı meçhul Atinalı"¹⁵ bir hoca tarafından okutulan bu mektebin yeri hakkında bilgi edinilememiştir).

Tahir Hoca Mektebi: (Elifba Mektebi) Çekiciler çarşısının arkasındaki ahşap bir binada tedarisat yapılmaktaydı.

Hisar-peçe Mektebi: Haydar Hoca, Sofu Hoca ve Kadana Hasan Efendi'nin muallimlik ettiği bu okulun asıl hususiyeti, tahtaperde ile ortadan ikiye bölünmüş dershanesinin bir tarafında kızlar, diğer tarafında erkekler bulunur, aradaki pencere vasıtasıyla hoca, her iki tarafa da hitap ederdi. Bu okulların hepsi de üçer yıl süreli idiler"¹⁶.

Amasra Rüştiye Mektebi (Ortaokulu)

Kastamonu Valisi Mehmed Emin imzasıyla Maarif Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda Amasra kasabasında bir rüştiye mektebinin (ortaokulun) açılışından bahsedilmektedir. Açılış tarihi padişahın doğum gününe denk getirildiğinden, muhtemelen, resmi görevliler ve halkın katılımıyla bir tören icra edilmiştir. Belgelerin düzenlendiği yıl esas alındı-

13 "20. Yüzyılın Amasra'sı", www.amasra.biz, 25 Kasım 2012 tarihinde ulaşılmıştır.

14 "Köylerde ormanlık bölgelerde, 20-25 santim çapındaki ağaç tomruğu yarmalarını üst üste dizip uçlarını kerterek birbirine geçirmek ve içeriden çamurla sıvamak suretiyle yapılan inşaat" İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2006, s.

15 Atina, Rize'nin Pazar ilçesinin eski ismidir.

16 Sakaoğlu, a.g.e., s. 207.

ğında okulun açılış tarihini -ve padişahın doğum yıldönümünü- 24 Eylül 1901 Çarşamba¹⁷ olarak tespit etmemiz mümkündür¹⁸. Valinin yazıyı kaleme almasının amacı, Bolu Mutasarrıflığı tarafından talep edilen bir muallim-i evvel (başöğretmen) ile ilgilidir¹⁹. Benzer bir yazıda, başöğretmen tayini Kastamonu Valiliği'nin tahriratında da belirtilmiştir. Nezaret bütçesinde bunun için karşılık olmadığından mahallince Maarif bütçesi dâhilinde kaynak tedariki için cevabî yazı söz konusu edilmektedir²⁰. Maarif antetli belgede ise, bahsi geçen yazının muhasebeye havale edildiği, ancak nezaret bütçesinde bunun için bir karşılığın olmadığı, mahallince Maarif bütçesi dahilinde bir karşılık bulunarak gönderilmesi gereği belirtilmiştir²¹.

“Amasra Mekteb-i Rüşiye Kısmı”ndan Celil Efendi'ye verilen rüştiye şahadet-namesinden (mezuniyet belgesi-diploma) elde edilen malumata göre bu okulda okutulan, ancak bir kısmı boş geçen dersler şu şekildedir: “*Kur'an-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye, Musâhabât-ı Ahlakiye, Sarf ve Nahv-i Osmani, Tahrir ve Kitabet, İmla, Kıraat, Arabi (açık), Farsî (açık), Malûmat-ı Medeniye (açık), Hesab, Hendese, Coğrafya, Tarih, Hıfzû's-siha (açık), Eşya Dersleri ve Ziraat, Fransızca (açık), Resim, Hüsn-i Hat, Elişi, Ezber.*”

Kayıtlardan anlaşıldığına göre imtihanı düzenleyen, o sıralarda nahıye müdürü olan Mustafa Zeki'dir. Rüşiye Muallimi Hüseyin Fehmi, İbtidaîye Muallimi Ali Galib Hoca ve Muallim Hafız Hüseyin ise diğer sorumlulardır²².

İlave dersler okutularak rüştiye (ortaokul) diploması verilmesi

Kastamonu maarif müdürünün bağlı olduğu nezârete yazdığı yazıda, -muhtemelen Amasra İbtidai Mektebi'nin- kaynak sorununa işaret edilmektedir. Bununla beraber tedarik edilen karşılıkla daha ziyade tedrisatın genişletilmesine özen gösterilmesi

gereğini amir Amasra Maarif Şubesi Riyaseti'ne tebliğ olunan nezâret emirnamesine de dikkat çekilmektedir. Bunun hükümlerine uygun olarak tedrisat genişletilerek ve böylece *ilkokulu bitiren* çocuklara ek olarak fen dersleri okutulduktan sonra *rüştiye* diploması verilmesi düşünülmüştür. Son sınıfı teşkil eden erkek öğrencilere diploma verilmesi gerekli ise de bunlar hakkında ne yolda işlem yapılacağı bilinmemiş olduğu üzerinde durulmaktadır²³.

Diğer bir yazıda kaynak yetersizliği sebebiyle ödenek ayrılmasının mümkün olamayacağı ve bundan dolayı mahallince tedarik olunan karşılıkla tedrisatın tamamlanmasına özen gösterilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ancak, diploma konusunda çinkelerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira, ilkokul diplomasını alarak okula devam eden talebeye program dâhilinde rüştiye dersleri dahi tedris ettirilerek şahadetname (diploma) verilmesi tabii görülmemekte ise de, üç yıllık süre içinde okutulan rüştiye mektebi derslerinin altı ay zarfında ne suretle ikmal edildiği, rüştiye tedrisatının kimler vasıtasıyla nasıl ifa edilmekte olduğu anlaşılamadığı belirtilmektedir²⁴. Kastamonu Vilâyeti Maarif Müdürlüğü'ne yazılan yazı ile konu yeniden özetlenmekte ayrıca şu hususlar da ilâve edilmektedir: “Amasra ilkokulunun ortaokula dönüştürülmesi için iktiza eden tahsisata bütçede karşılık olmadığından şimdilik bahsi geçen mektepçe tedrisatın süresi idare-i maslahat olunması...”²⁵.

Mustafa Efendi'nin eğitime katkıları

Kastamonu Maarif Müdürü'nün ilgili bakanlığa yazdığı yazı ile sair yazışmalarda, diploma meselesi ve rüştiye mekteplerinde okutulan fen derslerinin tedrisat süresi hakkında daha önceki yazışmalara temas edilmektedir. Bu bağlamda, derslerin tamamlanması yönündeki nezâret emri tarihiyle (22 Nisan 1902) genel imtihan zamanı arasındaki sürede öğrencilerin özel olarak bir haylisinin tahsil gördükleri belirtilmektedir. Ayrıca, Başöğretmen Mustafa Efendi'nin marifetiyle ilkokul öğrencilerinin eğitimine engel olmadan derslerin işlendiği ifade edilmektedir. Neticede, Bartın Rüştîyesi muallimleri ve uygun sair yetkili zevât muvâcehelerinde imtihan

17 Padişahın (II. Abdülhamid) doğum tarihi 23 Eylül 1842 Cuma'dır.

18 BOA, MF.MKT. 620/3. (orijinal no: 95), 26 Şubat 1317/11 Mart 1902; “Abdülhamid II”, AnaBritannica, c. 1, İstanbul: Ana Yayıncılık, s. 27.

19 BOA, MF.MKT 620/3. (orijinal no: 95), 26 Şubat 1317/11 Mart 1902.

20 BOA, MF.MKT 620/3. (orijinal no: 66/241), 25 Mart 1318/6 Nisan 1902.

21 BOA, MF.MKT 620/3. (orijinal no: 66/95), 28 Mart 1318/10 Nisan 1902.

22 “20. Yüzyılın Amasra'sı”, www.amasra.biz.

23 BOA, MF.MKT 694/60. (orijinal no: 135), 18 Kanunusani 318/31 Ocak 1903.

24 BOA, MF.MKT 694/60. (orijinal no: 1182/109, 178), 6 Mart 1319/19 Mart 1903.

25 BOA, MF.MKT 694/60. (orijinal no: 178), 24 Mart 319/6 Nisan 1903.

edilecek yirmi kadar öğrenciye layık görüldüğü takdirde rüştiye diplomasının verilmesi lâzım geleceğine binaen gerekenin yapılması nezâretin iznine tabi olduğu kaydedilmiştir²⁶. Diğer taraftan bu uygulama da sorgulanmaktadır:

İlkokul ve ortaokulların üçer yıl süren tedrisatlarında her sınıfta, öğrencilerin günde üçer veya dörder ders okumaları gerekmektedir. Bu vecihle Amasra İlkokul Öğretmeni Mustafa Efendi yalnız ilkokul öğrencilerine günde en az dokuz ders vermeye mecburdur. Şu hâlde ilkokul öğrencilerinin derslerine hâle girmemek üzere rüştiye sınıflarını tedrise imkân bulunmayacağı açıktır. Bundan başka *Mustafa Efendi'nin rüştiye muallimliği ifaya keyfiyeti ve hele talebeden bir haylisini hususi surette rüştiye derslerini tahsil ettiklerine dair olan ifadenin sıhhati pek şüphelidir*. Bu sebebe binaen Amasra'da bir rüştiye mektebinin vücudu kabul edilemeyeceğinden *rüştiye şahadetnamesi verilmesi dahi mümkün olamayacağı düşüncesiyle keyfiyetin bir kere de Maarif Meclisi'ne havale edilmesi uygun görülmüştür*²⁷.

Diğer taraftan, Amasra ilkokulunda ortaokul sınıfı tesisinden beri pek az zaman geçmiş ise de öğrencilerin birçoğu özel şekilde tahsil gördüğü belirtilmiştir. Bununla beraber, öğrencilerin ifade edildiği şekilde öğrenimlerini tamamlamaları ve imtihanında başarılı olmaları şüpheli olduğundan bir rüştiyenin oluşturulması ve diplomalarının verilmesinin câiz olmayacağına altı çizilmiştir²⁸.

Amasra Rüştiye Mektebi'ne Mustafa Zeki Efendi'nin tayini

Amasra Nahiye Müdürü Ahmed Nuri'nin, "geçen sene" ahâli yardımlarıyla mükemmelen inşa olunan rüştiye mektebine tayinle ilgili maruzatına, kazâ makamı tarafından cevap verilmediği belirtilmektedir. Kastedilen okulun 24 Eylül 1901'de inşa edilen rüştiye mi, yoksa ilâve sınıflar konulan ilkokul mu olduğu tamamıyla anlaşılamadığını belirtmeliyiz. Zira belgenin tarihi Şubat 1904 olduğuna göre "geçen sene inşa edilen" tabiriyle 1903 tarihi

anlaşılmaktadır. Aynı yazıda sorunların üç seneden beri sahipsiz kaldığı işaret edilmektedir ki, şu halde 1901 tarihi elde edilmektedir. Ancak, bahse konu olan rüştiye mektebi olması durumunda, Amasra İlkokulu'na ilâve dersler konularak ortaokul diploması verilmesini anlamak da zorlaşmaktadır. Zira ilkokulu bitiren çocukların gidebilecekleri bir ortaokul bulunduğundan buna gerek olmadığı da akla gelmektedir. Bununla beraber, işgüzarlıkla hızlı bir eğitime tabi tutulan öğrencilere diploma verilmesi durumu da söz konusu olabilir ki, zaten yetkililerin böyle bir uygulamayı kabul etmekte hayli zorlandıkları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, 1901'de açılış tarihini tespit ettiğimiz²⁹ rüştiye mektebi faaliyetine devam ederken, İsmail Kemal Bey zamanında inşa edilen ibtidaî mektebe de ilâve dersler konulmuş olabilir. Fakat tarihlere ve diplomaya dair ifadelere bakılacak olursa yazışmalarda konuların iç içe girdiği görülmektedir. Bunun bir nedeni de okulların veya okulun yeri ve isminin açık olarak belirtilmemesidir.

Sakaoğlu'nun ifade ettiği hususları da burada not etmemiz gerekir:

*"İttihatçı Mustafa Zeki Efendi Küçük Liman kıyısındaki ahşab binada rüştiyeye muadili bir okul açarak faaliyete geçmiş, tek başına üç devre olan gençler; Bartın'daki resmi rüştiyenin bitirme imtihanlarına katılarak diploma alırlarmış. Bu şekilde 1920'ye kadar hizmet gören ve Amasra'ya birçok münevver kazandıran özel rüştiye, Mustafa Zeki Efendi'nin Amasra'dan ayrılışı ile kapanmış, mezkûr binada ise önceden olduğu gibi ilkmektep tedrisatına devam edilmiştir"*³⁰.

Diğer taraftan, Ahmed Nuri'nin yazısında, eğitimdeki başarısızlığın yetkililer tarafından da bilindiği, ancak üç seneden beri sahipsiz kaldığı, fakat yine de okulda derslerin işlendiği ifade edilmektedir. Bu arada Kastamonu Mekteb-i İdadisi'nden mezun bir şahıs ilkokula tayin edilmiştir. Kısa sürede, ikmal suretinde derslerin belde çocuklarına verildiği, ayrıca bazı derslerin dahi işlenerek Bartın

26 BOA, MF.MKT 694/60. (orijinal no: 30), 3 Mayıs 319/16 Mayıs 1903; (orijinal no: 2625/319), 31 Temmuz 319/13 Ağustos 1903

27 BOA, MF.MKT 694/60. (orijinal no: 2625/319), 31 Temmuz 319/13 Ağustos 1903.

28 BOA, MF.MKT 694/60. (Orijinal no: 37) 2 Ağustos 319/15 Ağustos 1903.

29 Rüştiye imtihanına memur Maarifreis vekili tarafından 21 Temmuz 1902 tarihli düzenlenen bir davetiyede, 22 Temmuz'da Rüştiye Mektebi öğrencilerinin genel imtihanlarının yapılacağı ifade edilerek, "İlgililerin okulda bulunmaları rica ediliyor." Bu da, rüştiyenin daha önceki bir tarihte açıldığını göstermektedir. ("20. Yüzyılın Amasra'sı", www.amasra.biz).

30 Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 207.

mümeyyiz heyeti huzurunda hususi surette üç sınıf rüştiye imtihanlarının icrasıyla on bir öğrenci ortaokul (rüştiye) diploması aldığı belirtilmektedir.

Bu açıklamanın sonunda, “yetenekleri ve bilgisi yetkililer tarafından da bilinen” Mustafa Zeki Efendi’nin bahsi geçen mektebin başöğretmenliğine tayin edilmesi üzerinde durulmaktadır³¹. Diğer taraftan, öğretmenin tayini ile ilgili yetkinin Maarif-i Umumiye Nezâreti’ne ait olduğundan keyfiyetin bu makama bildirilmesi anlatılmaktadır³². Ayrıca, konunun bakanlığa da arz edildiği, -halkın ilme verdiği önem sonucu yapılan bağışlarla- inşa edilen mektebe tayinle ilgili hususların liva maarif komisyonu tarafından incelendiği ifade edilmektedir³³.

Diğer bir yazıda, rüştiye mektebi muallimliğine “mahallince seçilmiş” Mustafa Zeki Efendi ile ilgili hususlar kaydedilmektedir. Bununla beraber, bahsi geçen bölgede rüştiye mektebi tesisi ve açılması hakkında daha önce Kastamonu Maarif Müdüriyeti’nden vuku bulan yazı üzerine, bütçenin uygun olmaması sebebiyle tahsisat verilmesinin mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Bu sebeple mahallince tedarik olunan karşılık sonucunda derslerin genişletilmesine özen gösterilmesi hususu cevaben Maarif Müdüriyeti’ne emredilmiştir. Bunun yanında, sonradan ödenek verildiğine dair keyfiyet muhasebeye havale edilmiştir. Ancak, bütçenin sıkıntılı durumu yeniden tahsisat verilmesine engel olduğundan mahallince bir karşılık tedariki mümkün olduğu hâlde durumun Kastamonu Vilâyeti’ne bildirilmesi istenmiştir³⁴.

Vilayete gönderilen yazıda öğretmen için yeniden ödenek ayrılamayacağı, kaynağın, mandıra evkafı veya sair yerlerden karşılanması için gereğinin yapılması ifade edilmiştir³⁵. Kastamonu Maarif Müdürlüğü, ilgili bakanlığa yazdığı yazısında, ahâli yardımlarıyla Amasra kasabasında vücuda getirilmiş olan gazhane vâridâtından ve talebeden sağ-

lanan tedrisat ücretinden Mustafa Zeki Efendi’nin maaşının karşılandığı belirtilmiştir. Ayrıca, “Bartın Meclis-i İdaresi” önünde imtihanı icra edilerek kazandığı belgesinin (itimad-namesinin) nezâret tarafından onaylanmak üzere özgeçmişini ile gönderildiğinden gereğinin yapılması talep edilmiştir³⁶.

Neticede, Mustafa Zeki Efendi’nin özgeçmişini ve maaşı ile ilgili belgeler Kastamonu Vilâyeti Maarif Müdürlüğü’ne gönderilmiştir. Özgeçmişinde, aylık iki yüz kuruş maaşla 26 Haziran 1900’da göreve başladığı belirtilmiştir. “Amasra Mekteb-i İbtidaisi” muallimliğinde müstahdem Mustafa Efendi’nin mahallince temin olunan karşılığı, almakta olduğu iki yüz kuruş maaşla memuriyetinin kabulü meclisçe uygun görülmüş ve ehliyetnamesi tasdik edilmiştir³⁷.

Mustafa Zeki Efendi’nin sosyal faaliyetleri

Diğer bir husus, Amasra Rüştiye Mektebi, yöneticileri, öğrencileri ve velilerinin sosyal olaylara karşı duyarlılığıdır. Trablusgarp ve Balkan savaşları sürecinde (1912) gazilere verilmek üzere başka okulların da katkılarıyla “iki yüz seksen kuruş yirmi para” toplanarak ilgililere gönderilmiştir³⁸. Bu organizasyonun Mustafa Zeki Efendi’nin katkılarıyla gerçekleştirildiği tahmin edilebilir. Zira Mustafa Zeki Efendi, siyasi konuları sıkı bir şekilde takip etmektedir. Vatanperverlik saikasıyla taraftar olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgisine dair bir şüphe sonucunda Meşrûtiyet’in ilanından önce Amasra’ya sürgün edilmiştir. Ancak, burada da davasından vazgeçmemiş, gençlere Cemiyet’in de benimsediği düşünceleri anlatmaya gayret etmiştir. İttihatçılığın en önemli özelliği olan gizli faaliyetlerin Amasra’da Mustafa Zeki Efendi tarafından -bazı yetenekli ve gözüaçık şahıslarla gizli toplantılar düzenleyerek yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, “*camî kürsüsüne çıkıp halka da ‘selaten tüncina okumakla harb kazanılmaz, harb, silâh, para ve siyasetle kazanılır’ şeklinde uyandırıcı fikirler aşılama*” çalışmıştır. Hâsılı, bu tutumu bahsi geçen yardımların toplanmasında önemli katkıların olduğunu akla getirmektedir³⁹.

31 BOA, MF.MKT 694/60. (Orijinal no: 16), 21 Kanunusani 319/3 Şubat 1904.

32 BOA, MF.MKT 694/60. (Orijinal no: 178), 31 Kanunusani 319/13 Şubat 1904.

33 BOA, MF.MKT 775/39. (Orijinal no: 462), 1 Şubat 319/14 Şubat 1904.

34 BOA, MF.MKT 775/39. 27 Mart 320/9 Nisan 1904.

35 BOA, MF.MKT 775/39. (Orijinal no: 170), 6 Nisan 320/19 Nisan 1904.

36 BOA, MF.MKT 881/3. (Orijinal no: 48), 17 Mayıs 321/30 Mayıs 1905.

37 BOA, MF.MKT 881/3. 19 Ağustos 321/1 Eylül 1905; (Orijinal no: 52), 27 Ağustos 321/9 Eylül 1905.

38 BOA, MF.MKT 1183/18. 12 Kanunuevvel 328/25 Aralık 1912.

39 Sakaoğlu, a.g.e., s. 207.

Diğer taraftan, Mustafa Zeki Efendi, II. Meşrûtiyet öncesinde dahi yetkililer tarafından takdir edildiğinden bir nahiye müdürlüğüne tayini hakkında yazışmalar bulunmaktadır (5 Mayıs 1907)⁴⁰. Ancak, Amasra Nahiyesi Müdürlüğü'ne tayini Meşrûtiyet'in ilanından sonra gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, 1920'lere kadar öğretmenlik görevini sürdürdüğüne dair bilgi bulunmaktadır⁴¹. "*Amasralıların Mustafa Zeki'nin kasabadan ayrılmaması için, Küçük Liman'da Direklikaya'ya bakan bir burç üzerinde iki katlı güzel bir ev yapıp kendisine hediye etmeleri ilginçtir (...) Mustafa Zeki Bey, 1920'ye doğru Amasra'dan ayrılmış, sürgüne gönderilmiş, daha sonra İstanbul'a yerleşerek uzun zaman ticaretle uğraşmıştır*"⁴².

Sonuç olarak, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başlayan okullaşma faaliyetleri küçük bir sahil kasabası olan Amasra'da da görülmektedir. Bu faaliyetlerin, yetkililerin gayretleri, öğretmenlerin fedakârlıkları ve fakir durumda olan halkın yardımları sonucu gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber bu süreçte bir hayli maddi sorunların yaşandığı malumdur. Diğer taraftan, belgelerde yer alan kayıtların insicamına uygun bir şekilde yazılan metnin, hatırat türü -yazıyı daha akıcı, tamamlayıcı ve anlaşılır hâle getiren- kaynaklardan mahrum olması büyük eksikliklerdir. Ancak tarihinin, elindeki malzemeye göre hareket etmek gibi bir zorunluluğu bulunmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DH.MKT 2269/25, 2453/95, 1164/45
MF.MKT 106/34, 456/45, 620/3, 694/60,
775/39, 881/3, 1183/18

Araştırma Eserleri

"Abdülhamid II", AnaBritannica, c. 1, İstanbul: Ana Yayıncılık

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2006

Ergin, Osman Nuri. *Türkiye Maarif Tarihi*, I-IV, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1939-1941

Eyice, Semavi. *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, Ankara: TTK. 1965

Sakaoğlu Necdet., *Çeşm-i Cihan Amasra*, İstanbul: Latin Matbaası, 1966

"20. Yüzyılın Amasra'sı", www.amasra.biz, 25 Kasım 2012 tarihinde ulaşılmıştır

Not: *Dergimizin 13. sayısında "Amasra'da Bahriye Mektebi Açılması Teşebbüsü (1883-1884)" başlığı altında yayımlanmış olduğumuz makalede "Maarif hisse-i ianesi" tabiri "Maarif-i Hâssa ianesi" şeklinde okunmuştur. Düzeltir, özür dileriz.*

40 BOA, DH.MKT 1164/45. 6-22 Nisan 323/ 19 Nisan, 5 Mayıs 1907.

41 Sakaoğlu, a.g.e., s. 207.

42 "20. Yüzyılın Amasra'sı", www.amasra.biz.